

HOZENÁ RUKAVICE

Nesplnit dané slovo je vždy na pováženou. Provinilec riskuje ostudnou pověst lháře nebo zbabělce, bylo-li to spojeno s měřením sil. Podobnému riziku se v dubnu 1430 vystavil kurfiřt Fridrich (I.) Braniborský, když oznamoval do Prahy, že v únoru uzavřená dohoda na hradě Beheimsteině neplatí. V ní se zavázal zajistit husitům v Norimberku veřejné slyšení, při němž by mohli před zástupci říšských stavů v disputaci s učenici obhájit čtyři pražské artikuly jako pravé články křesťanské víry.

Markrabě ale nechtěl být ten, na něhož se snese vlna husitského hněvu. Protože adresátům naznačil, že se jejich přání postavili do cesty papež, biskupové a kněžstvo, dal jedním dechem najevo, kde hledat hlavního viníka nesplněného slibu.¹

¹ Srov. Franz MACHILEK, Die hussitische Forderung nach öffentlichem Gehör und der Beheimsteiner Vertrag von 1430, in: *Husitství - Reformace - Renesance*, sv. 2, ed. Jaroslav PÁNEK - Miloslav POLÍVKA - Noemi REJCHRTOVÁ, Praha 1994, s. 503-527, zde s. 520-524, a nověji Dušan COUFAL, *Polemika o kalich mezi teologií a politikou 1414-1431. Předpoklady basilejské disputace o prvním z pražských artikulů*, Praha 2012, s. 249-256.

Hohenzollernova taktika, jak setřást vinu, se setkala s úspěchem. Nejspíše od konce dubna 1430 se po říšských městech začal šířit otevřený list, který je znám jako manifest tábořských hejtmanů, v němž čeští radikálové přesvědčovali německé laické špičky, aby nedbaly na odpor kléru a zjednaly jim slyšení ze své vůle. Duchovní vylíčili jako podvodníky a zbabělce, kteří prostřednictvím odpustků podněcují laiky k tělesnému boji a prolévání krve, zatímco sami mají strach „válčit zbraněmi Božího slova“. A aby štiplavé provokaci dodali na síle, v šestnácti člancích rozvedli, jací jsou preláti a kněží hříšníci, takže nelze nic očekávat ani od nadcházejícího koncilu v Basileji, jenž bude jen rouškou jejich nekalosti. Však také basilejští měšťané dostali dobrou radu, aby si ohlíželi své manželky.²

Když táborité v listopadu 1431 manifest obměnili a s chutí poslali přímo do Basileje, zřejmě ještě netušili, že několik týdnů předtím se zde pod vedením papežského legáta Juliána Cesariniho poměrně úzká skupina zástupců římské církve rozhodla hozenou rukavici zvednout a k duchovnímu souboji je i se souvěrci pozvat.³

² Základní informace o dochování manifestu v latinské i německé verzi shromáždil Pavel SPUNAR, *Repertorium auctorum Bohemorum provecum idearum post Universitatem Pragensem conditam illustrans*, sv. 2, Warsaviae – Praegae 1995 (= *Studia Copernicana* 35), s. 120–121, č. 216, srov. také COUFAL, *Polemika o kalich*, s. 260, pozn. 56, kde i o dataci. Německé znění otištěno in: *Neun Texte zur Geschichte der religiösen Aufklärung in Deutschland während des 14. und 15. Jahrhunderts*, ed. Alexander REIFFERSCHIED, Greifswald 1905, s. 12–23, zde viz zvl. s. 13, ř. 21–23, a s. 15, ř. 2–6, latinské zpřístupnil v poznámkách pod čarou Jiří PETRÁSEK, „*Meide die Häretiker*.“ *Die antibussitische Reaktion des Heidelberger Professors Nikolaus von Jauer (1355–1435) auf das taboritische Manifest aus dem Jahr 1430*, Münster 2018 (= *Beiträge zur Geschichte der Philosophie und Theologie des Mittelalters*, NF 83), s. 20–31, zde viz zvl. s. 21, pozn. 32: „Venirent ad nos et bellarent nobiscum armis verborum divinatorum“, a s. 22, pozn. 33: „Et accipiat vobiscum vestros episcopos et doctores et nos volumus recipere nobiscum nostros doctores et permittamus illos mutuo adinvicem bellare veritate verbi Dei.“ V českém překladu srov. *Husitské manifesty*, ed. Amedeo MOLNÁR, Praha 1980 (= *Světová četba* 495), s. 156–170, zde zvl. s. 157 a 159.

³ O dochování a edicích manifestu SPUNAR, *Repertorium* 2, s. 123, č. 218. Původně německý list je znám pouze v latinském překladu, viz JOHANNES DE RAGUSIO, *Tractatus quomodo Bohemi reducti sunt ad unitatem ecclesiae*, in: *Monumenta concilio-*

Podle kroniky basilejského sněmu Jana ze Segovie nebylo o motivaci průlomového činu pochyb. Také pod vlivem šíření listů, jako byl ten tábořský, se stále více lidí přiklánělo k myšlence slavení všeobecného koncilu a dráždilo je vychloubání husitů, že se katolíci s nimi bojí podstoupit „disputační souboj mečem Božího slova“. Byli přesvědčeni, že jako byli kdysi na koncilech poraženi starověcí hereci, bude mečem Písma v Basileji uřata hlava i husitskému kacírství, neboť správný výklad Bible diktuje Duch svatý na generální synodě, na níž se shromáždí zástupci ze všech národů.⁴

Po dlouhých letech válek bylo na straně římské církve prolomeno tabu, že s odsouzenými kacíři se nedisputuje, a to zasluhuje mimořádnou pozornost historiků. Tato kniha se však neomezuje pouze na dobu čtyř měsíců, kdy husité roku 1433 slovem zápasili v Basileji. V takto úzkém zorném poli bychom dějinný význam basilejských disputací nedocenili, ale zkreslili. Jejich příběh se pochopitelně rodí již v dobách kostnického koncilu, bezprostředně však začíná nejspíše na konci zimy 1431, kdy se v Basileji objevili první synodálové, a končí teprve na počátku září 1433, kdy obě strany disponovaly korporativně schválenými návrhy, jak se sjednotit. Až tehdy na několik

rum generalium seculi decimi quinti. Concilium Basileense, sv. 1, ed. František PALACKÝ – Ernst BIRK, Vindobonae 1857, s. 135–286 (dále jen Tractatus, MC 1), zde s. 153 až 170, č. 80; zvl. srov. s. 154: „Et bellent nobiscum armis spiritualibus, quae sunt verbum dei“ a s. 155: „Et permitteremus illos bellare ad invicem cum verbo dei“; o basilejském koncilu na s. 169–170. O okolnostech zveřejnění manifestu v Basileji tamtéž, s. 149. Srov. opět i jeho český překlad in: *Husitské manifesty*, s. 177–213, zde zvl. s. 180 a 182, o basilejském koncilu na s. 211.

⁴ Srov. IOANNIS DE SEGOVIA *Historia gestorum generalis synodi Basiliensis*, vol. I, lib. I–XII, in: *Monumenta conciliorum generalium seculi decimi quinti. Concilium Basileense*, sv. 2, ed. Ernst BIRK, Vindobonae 1873 (dále jen *Historia gestorum*, MC 2), s. 5–9, kde o obsahu a šíření tábořského manifestu, a s. 9–12, kde o reakci koncilu, zde srov. zvl. s. 9: „Clericorum nemo auderet singulare cum eis inire certamen disputationis in gladio verbi divini“ a s. 11: „Erat quoque ipsis fidelibus spes firma, ut in concilio generali, quemadmodum illorum antiquorum ita et Hussitarum suo, quo accinctos se esse gloriabantur, gladio divini verbi recte intellecti suarum caput heresum a corpore separaretur.“

let odložily meče Božího slova, jiskřící v disputacích i četných trak-tátech, a daly přednost licitování o formulace v cedulích a listinách.

Válku víry přitom ze vzájemného zápasu dělala opět již od kost-nických dob doktrinní otázka laického kalicha, která rychle opa-novala diskusi a byla hybatelem dění. Také proto debatu o zbylých třech neeucharistických člancích sleduji pouze tehdy, měla-li vliv na vývoj jednání jako celku. Její ideový rozbor ponechávám dalšímu samostatnému bádání.⁵

O basilejských rokováních bylo již napsáno hodně.⁶ Stále je vliv-ná badatelská práce Františka Palackého, vycházející z jeho enormní ediční činnosti, jež dosud v (české) historiografii určuje kontury obra-zu basilejského klání na stránkách novodobých knih a časopisů.⁷ Tato

⁵ O válce víry se zvláště v souvislosti s kalichem mluví v pramenech opakova-ně. Srov. např. slova Ivana z Dubrovníku citovaná níže, v pozn. 12 a 720, nebo Jana Rokycany v podání Tomáše Ebendorfera z Haselbachu: „Nam teste sententia doctorum non possunt servari federa pacis, inter quos est fidei bellum“, THOMAS EBENDORFER, *Diarium sive Tractatus cum Boemis (1433-1436)*, ed. Harald ZIMMERMANN, Hannover 2010 (= Monumenta Germaniae Historica. Scriptores rerum Germanicarum, NS 25) (dále jen *Diarium*, SS rer. germ. 25), s. 29, ř. 14-15.

⁶ Z novější literatury nejen k dějinám bádání srov. Johannes HELMRATH, *Das Basler Konzil 1431-1449. Forschungsstand und Probleme*, Köln - Wien 1987 (= Kölner histo-rische Abhandlungen 32), s. 353-372; Jaroslav BOUBÍN, Basilejský koncil, in: *Akade-mická encyklopedie českých dějin*, sv. 1: A-C, ed. Jaroslav PÁNEK, Praha 2009, s. 166-168; Thomas A. FUDGE, The Hussites and the Council, in: *A Companion to the Council of Basel*, ed. Michiel DECALUWÉ - Thomas M. IZBICKI - Gerald CHRISTIANSON, Leiden - Boston 2017 (= Brill's Companions to the Christian Tradition 74), s. 254-281; František ŠMAHEL, *Basilejská kompaktáta. Příběh deseti listin*, Praha 2011, zvl. s. 27-41, resp. Týž, *Die Basler Kompaktaten mit den Hussiten (1436). Untersuchung und Edition*, Wiesbaden 2019 (= Monumenta Germaniae Historica. Studien und Texte 65), zvl. s. 24-38, a Thomas PRÜGL, Die Verhandlungen des Basler Konzils mit den Böhmen und die Prager Kompaktaten als Friedensvertrag, *Annuaire Historiae Conciliorum* 48, 2016/2017, s. 249-308, zvl. s. 258-264.

⁷ Na Palackého práce bude odkázáno níže. K jeho „basilejskému období“ srov. alespoň Jiří KOŘALKA, Spory Františka Palackého v historicko-filologické třídě Cí-sařské akademie věd ve Vídni, in: *K poctě Jaroslava Marka. Sborník prací k 70. naroze-ninám prof. dr. Jaroslava Marka*, ed. Lubomír SLEZÁK - Radomír VLČEK, Praha 1996, s. 23-38, zde zvl. s. 24-31.

monografie to plně respektuje, v jistém ohledu však výrazně vstupuje za horizont dosud využívaných pramenů a převládajících interpretací.

Není sporu, že základní řetězec událostí, opírající se o prameny pragmatické, historiografické a deníkové povahy, je znám, i když níže doložím, že fondy evropských knihoven a archivů ještě neřekly ani na poli faktografie poslední slovo. Stranou soustředěné pozornosti však dosud zůstala rozsáhlá traktátová literatura různých podob. Nejde jen o písemnosti vzešlé přímo z disputací, nýbrž i o odborná dobrozdání pro potřeby koncilu nebo takzvané kolace (*collationes*) – projevy na biblická témata, jimiž byla zahajována veřejná zasedání obou stran.

Význam studia této literatury si uvědomovali již historici basilejského období českých dějin Ladislav Hofman a Jaroslav Prokeš, který dokonce ohlásil záměr ji zpracovat. To se však nestalo.⁸ S odstupem desetiletí naznačil pravděpodobné důvody Jiří Kejř. Soudil, že „traktátová literatura proti kalichu, jež vzešla z basilejských příprav a disputací, je příliš četná a složitá“.⁹ V této knize se snažím ukázat, že není četná a složitá natolik, aby ji nebylo možno zapojit do srozumitelného příběhu. Nelze však jednu nedokonalost vytěšňovat druhou. Belgický znalec husitského a protihusitského myšlení Paul De Vooght se již dříve ponořil do tajů basilejské polemiky o čtyři pražské artikuly, včetně kalicha, zaměřil se však jen na hlavní proud diskuse čtyř řečníků, navíc bez souvislosti s politickým děním a usilováním o dohodu.¹⁰ A to je stejně nevyvážený přístup jako pouhé sledování událostí a politických dějů.

⁸ Srov. Ladislav HOFMAN, Husité a koncilium basilejské v letech 1431–1432, in: *L. K. Hofmana sebrané spisy*, sv. 1: *Spisy vědecké*, ed. Julius GLÜCKLICH – Kamil KROFTA, Praha 1904, s. 175–272 (původně in: *Český časopis historický* 7, 1901, s. 1–13, 142–162, 293–309, 408–415), zde zvl. s. 232, pozn. *, a Jaroslav PROKEŠ, *M. Prokop z Plzně. Příspěvek k vývoji konservativní strany husitské*, Praha 1927 (= Husitský archiv 3), s. 85, pozn. 356 a 373a.

⁹ Viz Jiří KEJŘ, Česká otázka na basilejském koncilu, *Husitský Tábor* 8, 1985, s. 107–132, zde s. 127.

¹⁰ Srov. Paul DE VOOGHT, La confrontation des thèses hussites et romaines au concile de Bâle (Janvier – Avril 1433), *Recherches de théologie ancienne et médiévale* 37, 1970, s. 97–137, 254–291.

Teprve propojením pragmatických pramenů, dobové historiografie a deníkových záznamů s traktátovou literaturou se basilejské zápolení stává plastickým a dynamickým dějem s dobře čitelným smyslem. Teprve tehdy budeme schopni přesvědčivě odpovědět na otázky, kolik vlastně bylo zápasících stran, čeho chtěly dosáhnout a jaké praktické prostředky i teoretické konstrukty k tomu zužitkovaly. Níže poznáme, že odpovědi jsou podstatně složitější a komplexnější, než by se mohlo zdát a než jaké nabízí stávající literatura.

Přitom je nutné vést v patrnosti, že ti, kdo byli ochotni na straně římské církve hozenou rukavici zvednout, podrželi husitskou rétoriku duchovního zápasu jako paralelu k tělesnému boji. Dominikán Ivan Stojkovič z Dubrovníku¹¹ svého husitského soupeře přímo varoval, že scholastický souboj víry odpovídá tělesné bitvě, takže je jedno, zda z deseti, sta nebo tisíce vyslaných střel usmrtí pouze jedna nebo všechny.¹² Obdobně kardinál Cesarini, jenž u Domažlic neuspěl na válečném poli, toužil pozváním husitů do Basileje získat druhou šanci, aby se tentokrát ukázal být poslušným rytířem, jenž po prvním hlaholu trubek nepřítel neuteče, ale zaútočí na jeho hrady.¹³

Zvláště absolventy univerzit musela provokativní slova, že se bojí „válčit pravdou Božího slova“, značně dráždit.¹⁴ Na učené souboje

¹¹ V latinských dobových textech je označován jako „Iohannes de Ragusio“. V chorvatské literatuře se píše o Ivanovi z Dubrovníku, zatímco v západoevropských jazycích se mluví podle latinského úzu o Janovi. Není důvod, proč ho v češtině rovněž nenazývat Ivanem, jak to činil již Amedeo Molnár.

¹² Srov. IOHANNES DE RAGUSIO, *Responsio ad replicam Iohannis Rokycana*, Praha, NK ČR, IX D 10, fol. 181r-251v, zde fol. 183r: „Pugna scolastica et certamen fidei habent se ad similitudinem pugne materialis seu corporalis. Sicut igitur in pugna materiali et corporali proiectis decem, 20, centum et mille iaculis seu sagittis contra hostem nichil differt, an omnibus simul vel uno moriatur. Sic in certamine scolastico et pugna fidei nichil differt multis et pluribus emissis argumentis, an hostis et adversarius uno vel simul omnibus et obruatur et succumbat argumentis.“

¹³ Srov. Anonymi *Tractatus de iustificacione vocationis Bohemorum*, in: *Francouzská hussitica*, sv. 2: *Akta z doby poděbradské, theologická literatura francouzská a vyprávěcí prameny*, ed. Augustin NEUMANN - Josef KRATOCHVÍL, Olomouc 1925 (= *Studie a texty k náboženským dějinám českým IV/3-4*), s. 49-60, zde s. 52.

¹⁴ K citaci srov. výše, pozn. 2.

byli zvyklí ze svých studií a byli na ně cvičeni. Jak ale lze v pražském prostředí názorně sledovat na příkladu disputačních slavností artistické fakulty (tzv. quodlibetů), při soupeření na poli ducha nebyl ve hře jen argumentační um a znalosti, ale i schopnost zaujmout publikum a pobavit. A budeme svědky, že i v Basileji šlo o to soupeře nejen poučit, ale třeba i zesměšnit a přihlížející uvést do varu, přičemž ironie nebyla výjimkou.

Proto jsem knihu nazval *Turnaj víry*. Uvedené sousloví příhodně vyjadřuje spektakulární rozměr vzájemného střetu, tedy alespoň jeho veřejné části, s nímž obě strany počítaly, a dokonce ho učinily součástí svých polemických strategií. A dynamiku klání jsem se rozhodl cítit i v textu samém. Ačkoli netekla krev, plály vášně a na obou stranách dostaly průchod emoce. To přímo vybízí vtáhnout čtenáře především do *děje*.

Má to však své limity. Zvláště u nevydaných rozsáhlých traktátů líčím jejich obsah podrobněji, než by prospívalo svižnému výkladu. Protože však není, a dlouho zřejmě ani nebude, jiná možnost, jak se s argumenty z dnes těžko přístupných latinských rukopisů seznámit, děje se tak i za cenu zvýšených nároků na trpělivost i pozornost čtenáře.

Předkládaná kniha volně navazuje na mou starší monografii *Polemika o kalich mezi teologií a politikou 1414–1431* z roku 2012. Dlouholetý výzkum opět vydal hmatatelné plody a jsem za to rád, bez podpory řady kolegů a také Grantové agentury České republiky by to však nešlo.

Zvláště děkuji za užitečné podněty i pomocnou ruku při získávání pramenů a literatury svým kolegům z pražského Centra mediévistických studií, zejména Adamu Pálkovi, Jiřímu Petráškovi a Pavlu Soukupovi, stejně jako pracovníkům brněnské pobočky Regest Imperii na Masarykově univerzitě v Brně. Neméně si cením užitečných připomínek obou recenzentů. Mimořádné poděkování zasluhuje také Lenka Dobrovolná za pečlivou jazykovou a stylistickou korekturu textu, jakož i nakladatelství Filosofia za velkorysost.

Protože toto pojednání v mnohém staví na práci se středověkými rukopisy, jež se dochovaly převážně v četných zahraničních knihovnách a archivech, sluší se současně ocenit nápomocnou ruku jejich

odborných pracovníků. Všude jsem se setkal s pochopením pro svou věc. Zvláštní uznání však zaslouží osobní přístup Marca Brösche, správce špitální knihovny Mikuláše Kusánského v Bernkastel-Kues, a Martina Haltricha, vedoucího řádové knihovny v Klosterneuburgu.

Tato kniha bude pro mne natrvalo spojena se vzpomínkou na jednu z mně nejdražších a nejbližších osob, již jsem ztratil. O to více oceňuji podporu těch, kdo tuto ztrátu nesli a stále nesou se mnou. Jim také dílo věnuji.